

[Havas Attila–Varga György](#)

EZ JÓ MULATSÁG, FÉRFIMUNKA LESZ!

LVIII. évfolyam, 2. szám, 2014. január 10.

A magyar gazdaság a fejlett és a gyorsan felzárkózó országok harapófogójába záródott. A 2013 februárjában alakult Aschner Lipót Kör azt kutatja, hogyan lehet kiszabadulni a harapófogó szorításából. A kör vitaindítónak szánt elemzése (*HVG*, 2013. november 2., hosszabban: http://hvg.hu/velemenyt/20131030_Hass,_Alkoss,_Gyarapits) szerint ehhez elengedhetetlen a jelenleginél sokkal intenzívebb innovációs tevékenység a gazdaságban és a közsférában egyaránt. Ezt új szemléletű és új módszerekkel előkészített szakpolitikai eszközök ösztönözhetik hatásosan. Az alábbi cikk szerzői – a kör tagjai – ezeket a megállapításokat egészítik ki fontos részletekkel.

A globális gazdasági verseny egyik s talán legmarkánsabb terepe az országok, régiók és szövetségi rendszerek közötti innovációs versengés. A gazdaságilag fejlett országok már korábban, s immár a feltörekvő gazdaságok is, felismerték, hogy a tudás, a kreativitás, az innovatív vállalkozói magatartás vált a gazdasági tevékenységek legfontosabb „nyersanyagává”. S ha versengésről van szó, mi sem természetesebb, mint hogy mérni kell a versenyzők eredményeit: ki, milyen mértékben halad előre az új tudás létrehozásában, átvételében és alkalmazásában az értékteremtés, az emberi létfeltételek javítása érdekében?

Ennek a versengésnek a mérése nem egyszerű feladat, mert az innovációs folyamat bonyolult, összetett jelenség: tágabb értelemben vett kulturális, szociológiai, gazdasági és etikai tényezők eredője. Közvetlen mozgatója az alkotás vágya és a verseny: a túlélés kényszere vagy az előnyszerzésre való törekvés. Mindkét esetben fontos elemként szerepelnek a várakozások és a bizalmi tőke ereje vagy gyengesége. Ezért az innovációs teljesítmény mérését végző – és az ahhoz szükséges módszereket kidolgozó – szakembereknek, nemzeti és nemzetközi szervezeteknek nincs könnyű dolguk: a folyamatra ható tényezők egy része nehezen ragadható meg hagyományos statisztikai módszerekkel. Így előfordulhat, hogy a kutatás-fejlesztést (K+F) szolgáló ráfordítások nominálisan vagy GDP-arányosan nőnek ugyan, de ez nem tükröződik sem az innovációs teljesítmény, a hatékonyság és a versenyképesség javulásában, sem a gazdasági növekedésben.

A huszonegyedik helyen

Magyarországon tipikusan ez a helyzet: sokszínű támogatásban részesítik az innovatív vállalkozásokat, kialakultak az ezt szolgáló rendszerek elemei, és az utóbbi években növekednek a vállalkozások K+F-ráfordításai, valamint – jelentős mértékben az EU forrásainak köszönhetően – az államiak is. A jelentős ráfordításoknak azonban nem látszanak az eredményei. Ugyanis még a sok eszközt bevető tudomány-, technológia- és innovációpolitikától várható kedvező hatásoknál is erősebbek a többi szakpolitika kedvezőtlen hatásai. Ezt a helyzetet meglehetősen jól tükrözi az EU 24 mutatószámot összegző Innovációs eredménytáblázata: ezen Magyarország a huszonhét

tagország rangsorában a 21. helyen áll, s ezzel a *mérsékelt* innovációs eredményt felmutató országok csoportjába tartozik. Ez a „helyezés” összhangban van más teljesítménymutatókkal és a nemzetközi összehasonlító elemzések eredményeivel.

Múlt év szeptemberében az Európai Bizottság bevezetett egy másik mérési módszert is *innovációs teljesítménymutató* néven, amely szerint Magyarország – hipp-hopp – a középmezőnybe került. Olaszországot is megelőzve!

A kijózanító tények viszont azt mutatják, hogy nincsenek csodák, néhány hónapon belül nem változott ilyen mértékben a magyar innovációs teljesítmény. Magyarországon a 49 főnél többet foglalkoztató vállalkozások – azaz a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok – beruházásai az elmúlt nyolc évben utoljára 2005-ben növekedtek 2004-hez viszonyítva, majd a 2006. évi visszaesést követően 2007-ben. Azóta, 2012-ig minden évben visszaesés volt, kivéve a 2011. évi nagyon mérsékelt növekedést. A versenyszféra beruházásainak színvonala 2012-ben több mint 20 százalékkal maradt el a 2005. évi színvonalától. A beruházási kedv ilyen mértékű és tartós visszaesése eleve gyengíti az innovációs tevékenységet – az új termékek és eljárások bevezetéséhez gyakran új termelő berendezések is szükségesek –, és ez azt is mutatja, hogy a vállalkozások rövid távú túlélésre törekednek, sok éve halogatják a hosszabb távra szóló befektetéseket.

A súlyosan visszaeső beruházási tevékenységtől nyilván nem függetlenül a magyar gazdaság a termelékenységi versenyben is lemaradásban van – de a termelékenység alakulásának figyelemmel kísérése teljesen kiszorult a magyar gazdaságpolitika látóköréből. Az EUROSTAT adatai szerint az egy foglalkoztatottra jutó, vásárlóerő-paritáson mért magyar GDP az EU27-ek átlagához mért aránya 70,4 százalék volt 2012-ben, 1,9 százalékponttal kisebb, mint 2009-ben. Ugyanezen időszakban a megfelelő szlovák mutató 79,9 százalékról 81,1 százalékra, a lengyel 65,4 százalékról 72,2 százalékra nőtt, és javulást mutatott a román, a lett és az észt adat is. Az árszintkülönbségeket áthidaló – vásárlóerő-paritáson számolt – egy ledolgozott órára jutó GDP alapján mért termelékenységi mutató szerint – az EU27-ek átlagos termelékenységi színvonalát 100-nak véve – a magyar termelékenység 2012-ben is a 2009. évi 60,6-es relatív szinten állt. A termelékenység színvonala tehát nem közeledett az uniós átlaghoz, azaz konzerválódott a lemaradás.

„...a bizalom erodálódott”

Nem kevésbé figyelmeztető az ún. erőforrás termelékenységi mutató, ami a hazai eredetű és a gazdasági szférában felhasznált anyagok tömegére (egy kilogrammjára) vetített folyóáras GDP összegét rögzíti. Eszerint az egységnyi anyagfelhasználásra jutó bruttó jövedelem Magyarországon az EU27-ek átlagos hatékonysági mutatójának 56,3 százaléka (EUROSTAT, 2011. év). Nem mellékesen az egységnyi jövedelem előállításához felhasznált energia Magyarországon közel kétszerese az EU27-ek átlagának. (Ilyen körülmények között a mesterséges „rezsicsökkentés” kifejezetten ésszerűtlen.) Az erőforrás termelékenységében mutatkozó jelentős lemaradásunk egyebek mellett arra utal, hogy az anyagfelhasználás során viszonylag kevés hozzáadott érték képződik. Főként azért, mert alacsony a tudástartalom aránya. Részben ez a magyarázata annak, hogy a magyar export hazai eredetű hozzáadottérték-tartalma többnyire kisebb, mint a hozzánk hasonló méretű és nyitottságú országoké. A magyar átlagnál is kisebb a hazai eredetű hozzáadott érték aránya a járműgyártás kivételében, és kiemelkedően csekély a villamos berendezések és optikai eszközök bruttó exportjában. A magyar gazdaság a

globális termelési és innovációs rendszerekben beszállítóként nem volt képes viszonylagos, komparatív pozícióját erősítve feljebb, ha úgy tetszik, előbbre jutni.

Ez tükröződik az Európai Bizottság *Az EU tagállamai iparának versenyképessége* című, 2013 szeptemberében közzétett jelentésében is: a magyar ipar „...*versenyképessége egy sor kihívással szembesül (...). A gyorsan változó kormányzati beavatkozások következtében a bizalom erodálódott. (...) Az alacsony színvonalú innováció, termelékenység és szakképzettség a tudásigényes pályára való áttérés akadály.*” Az elemzés szerint a magyar feldolgozóipar termelékenységi színvonala alapján az EU-tagországok három klasztere közül a leggyengébbe tartozik, és a magyar ipar innovációs teljesítménye az EU átlagos teljesítményének 58 százaléka. Magyarország tehát a sereghajtók között van – nem a középmezőnyben.

Európa számos országában hangsúlyos cél az innovációt ösztönző környezet s ennek részeként a humántőke minőségének javításán és „felhalmozásán” alapuló, tudásigényes fejlődési pálya fenntartása. Ezekben az országokban a tudástőke-beruházások (immateriális javak) GDP-hez viszonyított aránya megközelítette, sőt helyenként már meg is haladta a fizikai tőkeberuházásokét. A magyar gazdaságpolitika átfogó célja ezzel szemben a feldolgozóipar arányának növelése, azaz a jelenlegi, viszonylag alacsony bérekre támaszkodó növekedési pálya folytatása. Ezen a pályán haladva az alapáron számított kibocsátás hozzáadottérték-tartalma 2009 és 2012 között 41,5 százalékról 39,6 százalékra csökkent, akárcsak a magyar folyóáras GDP az EU-tagországok összesített GDP-jéből való részesedése: a 2010. évi 0,78 százalékról 2012-ben 0,75 százalékra. Ezzel szemben 2010 óta folyamatosan növekszik a GDP és az országok közötti jövedelemátutalások hatását figyelembe vevő, valamint a ténylegesen rendelkezésre álló bruttó nemzeti jövedelem volumene közötti rés, ami arra utal, hogy a belföldön megtermelt hozzáadott érték növekvő hányadát realizálják külföldön. A viszonylag alacsony termelékenység viszonylag gyenge és romló jövedelemtermelő képességgel párosul. E szerkezeti természetű probléma orvoslására nem gyógyír, inkább további káros következményekkel járó „magyar áfium” a sokféle különadó kivetése.

Piacszabályozás helyett piackorlátozás

Az elmúlt évtizedekben a gazdaságpolitika többnyire rövid távú kényszerekre reagált, és különböző – az utóbbi három évben határozottan erősödő – intenzitással hatalmi célokat szolgált. Az ország tartósan gyenge jövedelemtermelő képessége iránt érzéketlen gazdaságirányítás vágyálmokat (lásd „munkaalapú” gazdaság) követve, a jogbiztonságot fellazítva meggyengítette Magyarország gazdasági versenyképességét. A magánszférába indokolatlanul beavatkozó, túlterjeszkedő állam (például a magánjogi szerződések kikényszerített megváltoztatásával) egyre több területen jelöli ki a nyerteseket és a veszteseket, szűkíti a közbeszerzések nyilvánosságát, a piaci versenyt korlátozó monopol- és oligopolisztikus helyzeteket teremt, kiterjeszti az állami ármegállapítás körét, hatáskörébe vonja a vállalati egyesülések – eredetileg a versenytörvény hatálya alá tartozó – jóváhagyását, a magántulajdon biztonságát is veszélyeztetve saját érdekszférája javára fontos vagyonelemeket csoportosít át. A kormány egyes „unortodox” intézkedései már meghaladott eszközök, eljárások, viselkedésminták felé terelik a gazdasági szereplőket (például az elektronikus fizetés helyett vissza a készpénzes forgalom irányába). A szükséges és hatékony piacsabályozás helyét tehát egyre inkább a működőképes piaci mechanizmusok megalapozatlan korlátozása váltja fel.

A társadalomban és a gazdaságban meggyengültek az etikus magatartáson alapuló bizalmi

viszonyok. Ezzel párhuzamosan nyomasztóvá vált a bürokrácia, a fegyelmező/ büntető típusú és egyedi esetekre szabott törvényhozás. A bizalmi tőke elapadása és a versenytorzító intézkedések elriasztják a vállalkozásokat az innovációval járó, a „szokásos” üzleti kockázatot meghaladó bizonytalanság vállalásától. Az utóbbi években két vállalkozói magatartás sajnálatos térnyerését figyelhetjük meg: az egyik követői a kockázatok elkerülésére, a napi túlélésre rendezkednek be; a „kezdeményezők” pedig arra törekednek, hogy a kormányzathoz „közel álló” üzleti hálózat tagjává válva jussanak előnyökhöz. Ezt tükrözik az adatok is: a magyar vállalkozásokban hosszú évek óta lanya a növekedési törekvés, ezért a középtájon behorpadt a vállalati méretpiramis. Sőt, a korábbi évek stagnálásához viszonyítva kifejezetten csökken a közepes méretű vállalkozások száma; a működő vállalkozások számához viszonyított arányuk 2011-ben nem érte el a 0,7 százalékot sem.

A kormányzati kommunikáció szótárából törölték a modernizáció fogalmát. Feltehetően azért, mert az mindig a fennálló állapotok megkérdőjelezését, a változtatás szükségességét, a fejlődés érdekében a társadalmi magatartásformák, az intézmények (írott és íratlan szabályok) és a szervezeti rendszer megújítását jelenti. A szellemiségében és jelképrendszerében is visszafelé tekintő, a modernizációtól irtózó politikai kurzus az oktatásban okozza a legsúlyosabb, a jövő szempontjából leginkább megbocsáthatatlan károkat. A magyar iskolarendszerben végrehajtott szerkezeti reformok az ésszerűtlen, sokszor a napi működést is veszélyeztető központosítást, a tanszabadság erőteljes korlátozását, a tekintélyelvűség, a múltat idéző szimbólumrendszer erősítését és a valóságos választás lehetőségét kizáró államosított tankönyvkiadás megteremtését szolgálják – pedig a most megcélzott múlt már a saját korában is avítnak számított, szembement a fejlődés fő irányával. A tanárokat és a diákokat központi előírások, módszertani kényszerpályák és központilag kialakított fegyelmi és magatartási rendszabályok kalodájába zárták. A világ fejlettebb – és fejlődési pályára álló – tájain mindennek az ellenkezője történik: az új technológiák fokozatosan felmentik a tanárt a tananyag gépies felmondása alól; a tanítás interaktív módja alakul ki, amelyben a tanár hagyományos oktató szerepe inkább a *coach*, azaz olyan „edző” szerepévé alakul át, aki a tanulóknál erősíti az önismeretet, a személyes képességekben rejlő s a jövőben kiaknázható lehetőségeket, a problémafelismerő és -megoldó képességet, az etikus magatartáson alapuló együttműködési készséget. A felsőoktatásban sem alakulhatott ki a kormánytól személyileg független és pénzügyi autonómiával rendelkező, egymással versengő egyetemek, főiskolák rendszere. Sőt, minden eddiginél erőteljesebbé vált itt is az állami függőség, a kiszolgáltatottság. Az oktatáspolitikában is uralkodóvá vált központosítás kétségessé teszi a világban végbemenő változásokhoz való alkalmazkodást. A jövő szempontjából az is riasztó, hogy a legtehetségesebb, legjobban felkészült diákok egyre nagyobb része a külföldi képzést választja.

Jövőképek

Magyarország hármas útelágazáshoz érkezett, amit három vázlatos jövőképpel érzékeltetett az Aschner Lipót Kör vitairata:

A bérmunkás Magyarország leszakad a nemzetközi versenyben, ennek következtében tovább éleződnek a társadalmi feszültségek, romlik az életminőség, a K+F és innovációs tevékenység szigetszerű marad. Erre különösen nagy az esély, ha Magyarország továbbra is sodródik, nincs átfogó és széles körű társadalmi megegyezésen alapuló, megvalósítható fejlődési stratégiája.

Az erős(ödő) magyar gazdaságban a magyar kis- és középvállalatok dinamikusan növekvő része tudásintenzív és innovatív tevékenységet folytat, ezért a globális innovációs és termelési

hálózatokhoz előnyös feltételekkel kapcsolódik. A magyar és a külföldi vállalatok szorosan együttműködnek egymással, a magyar egyetemekkel és kutatóintézetekkel. Az innovációpolitika és eszközrendszere illeszkedik a társadalmi és gazdasági fejlesztési stratégia céljaihoz. Javul a magyar gazdaság verseny-, jövedelemtermelő és munkahelyteremtő-képessége.

A kiegyensúlyozottan fejlődő, befogadó, sikeres Magyarország sokfajta értékrendet fogad el, szolidáris a társadalom, és egyre szélesebb rétegek életminősége javul. Az állam működése polgárbarát, felelősségteljes, jövőtudatos. Erős civil szervezetek segítik, terelik és ellenőrzik az állami és gazdasági szereplőket, hogy gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt fenntartható fejlődési pályán haladjon az az ország, amelyet szerethetnek polgárai, ahol szívesen élnek.

Alapvető, tudatosan végiggondolt változtatások nélkül a harapófogóban vergődő „*bérmunkás Magyarország*” polgárai leszünk a következő évtizedekben is. A többség számára ez további elszegényedést, egy szűk kisebbség részére pedig legalább átmeneti – esetleg tartós – gazdagodást hoz, de könnyen társadalmi robbanáshoz is vezethet. Az „*erősödő gazdaság*” megteremtéséhez kormányzati ciklusokon átívelő, jelentős erőfeszítések szükségesek a gazdasági fejlődést előtérbe állító stratégia részeként, ami mélyreható változtatásokat követel a gazdaságban, számos szakpolitikai területen és a társadalmi tőke erősítésében is. Ez nagy előrelépés lenne az elmúlt évtizedekhez viszonyítva; sokak *életszívonala* jól érzékelhető mértékben javulna. A mostanra sikeresen felzárkózó országok 15-20 évvel ezelőtt ezeket a célokat tűzték ki, tőlük sokat lehetne tanulni arról – az azóta bekövetkező globális változásokat is figyelembe véve –, hogyan kell átalakítani a gazdasági és politikai környezetet, milyen szakpolitikai célokat érdemes kitűzni, és azokat milyen eszközökkel lehet megvalósítani. Ha viszont igazán előremutató célokat tűzünk ki, olyanokat, amelyek elérése a jelenlegi legfejlettebb országok számára is előrelépést jelentene, akkor az *életminőség* – s ennek részeként a természeti környezet állapotának – javítását, a már most is nyomasztó társadalmi feszültségek enyhítését kell a középpontba állítani. Ehhez a mai viszonyok között szinte elképzelhetlen léptékű változás, átfogó szemléletváltás szükséges: új értékrend; összehangolt gazdasági, társadalmi és környezeti stratégia; ehhez illeszkedő, új szemléletű, hatásos és hatékony szakpolitikák együttese; rugalmasan, „ember- és társadalombarát” módon szervezett és működő állam; élénk, a versenyképesség javítása mellett a társadalmi és környezeti célok elérését is segítő innovációs tevékenység, az alkotóvágy erősítése, a kreatív ötletek megvalósítása a gazdaságban, a közszolgáltatásokban és a társadalomban.

Jó mulatság, férfimunka lesz!

(Havas Attila az MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, Varga György közgazdász)